

MOVIUM FAKTA

3 • 2016

Foto: Anna Lenninger.

PLATSBYGGDA LEKMILJÖER

"Bättre en bruten arm än en stukad vilja". Så vasst uttryckte sig den statliga myndigheten Barnmiljörådet om balansen mellan barnets lekdrift och samhällets omsorg på 1980-talet. Idag tenderar tolkningen av regelverken kring prefabricerade lekredskap att dominera. De som värnar utforskande och utmaningar som viktiga komponenter i leken, och menar att egenhändigt gjorda lekredskap kan främja detta och stärka känslan av delaktighet, hamnar i ett dilemma. I detta Movium Fakta beskrivs hur en öppen dialog mellan verksamhetsansvariga, fastighetsägare och förvaltare kan vara en framkomlig väg.

Anna Lenninger & Titti Olsson

Barns lek och vuxnas ansvar

Idag har ansvarsfrågor kring risk för olyckor och allvarlig kroppsskada i utemiljöer för barn och unga i stadens offentliga rum, skola och förskola hamnat i fokus. Den utmanande leken får stryka på foten, och pedagogiska tankar bakom egenhändigt platsbyggda miljöer riskerar att per automatik betraktas som olämpliga hur bra idéerna än är.

I lekmiljöer runt om i landet, såväl på lekplatser som på skolgårdar och förskolegårdar, förekommer lekutrustning som inte är typgodkänd, det vill säga icke certifierad utifrån de gemensamma europastandarderna för lekredskap och stötdämpande underlag SS-EN 1176 och 1177. Sådan utrustning kan konstrueras av exempelvis hantverkare eller skolans egen personal, barn och barnens föräldrar i syfte att skapa en platsspecifik miljö som kan användas i pedagogisk verksamhet och i barnens lek. Det är framför allt kring de här lekmiljöerna som det uppstår problem.

Fastighetsägare utgår i regel ifrån att den viktigaste frågan är ansvarsfrågan – det är alltid

fastighetsägaren som bär det yttersta ansvaret vid olycksfall och kroppsskada. Många vuxna värnar samtidigt om barnens rätt till en stimulerande lekmiljö, där leken kan utgå från barnens drivkraft att leka, och där utforskande och risktagande är nödvändiga inslag. Utmaningen handlar om att inse att fastighetsägaren även har ansvar för att skapa attraktiva lekvärden och goda förutsättningar för barns lek.

Det finns flera exempel på hur platsspecifika miljöer – där lekredskap och andra byggen skapats av barn och vuxna tillsammans för att främja leken, uppmuntra till ansvarstagande och uppfylla pedagogiska mål – plockas bort efter en leksäkerhetsbesiktning utan att ersättas av någon ny eller likvärdig utrustning, till barns och vuxnas stora sorg.

Värnar rätten till lek

Barnkonventionens artikel 31 värnar rätten till lek. På grund av att lekens betydelse för barn generellt undervärderas av vuxensamhället har konventionens artikel 31 kompletterats med en

På många av landets skol- och förskolegårdar finns egenhändigt framtagen utrustning som ett inslag i den platsspecifika, pedagogiska miljön. Backaskolan, Lund. Foto: Lennart Pranter.

I Lunds kommun arbetar Naturskolan med skolgårdsutveckling som en del av den pedagogiska verksamheten. Därför är det viktigt att barnen själva är med i det praktiska arbetet, som här på Backaskolan. Foto: Lennart Pranter.

så kallad allmän kommentar – *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 17* (2013). Där förtydligas bland annat vikten av lek och de skyldigheter samhället har för att ge barnet möjlighet att leka på egna villkor. Trygghet, säkerhet och tillgång till stöttande vuxna ingår i förutsättningarna, men också rätten till lek fri från vuxnas kontroll och ledning, samt att kunna leka utomhus i skiftande och utmanande miljö.

De gemensamma europastandarderna för lekredskap och stötdämpande underlag SS-EN 1176 och 1177 utgår från redskap och material som vi är vana vid att förknippa med en offentlig lekplats. Det är tekniska standarder som bedömer objekt i relation till risk för att kroppsskada ska uppstå. Standarderna behandlar lekplatsens föremål i enlighet med andra produkter som produceras och säljs och som inte får orsaka skada.

Alla som i sin yrkesutövning arbetar med eller för barn har enligt Barnkonventionens artikel 31 skyldighet att främja lek och skapa fysiska, rumsliga och sociala förutsättningar för barns och ungas utforskande och nödvändiga risktagande. Enligt Barnkonventionen finns ingen motsättning i att både följa leksäkerhetsstandarderna och tillgodosätta en lekmiljö som utgår från barns sätt att leka.

Det som i dagligt tal kallas ”lekvärdet” berörs inte av standarder och andra regelverk, och det är inte självklart hur värderingen av en lekupplevelse skulle kunna ingå i en teknisk standard. Men troligen ligger det också i standardens premisser en grundmurad uppfattning om att en lekplats och ett lekredskap i sig utgör ett högt lekvärde – och att barnens behov därmed tillgodoses.

Platsbyggd dubbelgunga på Lunds Waldorfskola. Foto: Lennart Pranter.

Anders Franzéns park, Stockholm. Foto: Anna Lenninger.

Framkomlig väg

Naturskolan i Lund är en kommunal verksamhet som försöker hitta en framkomlig väg för att bibehålla och skapa nya platsbyggda lekmiljöer i skola och förskola utifrån verksamhetens innehåll, det vill säga utifrån pedagogiken och leken. Lösningen heter dialog mellan pedagoger, fastighetsägare och förvaltare. Målet är att ta vara på barnens egna idéer och lokala initiativ och skapa de miljöer som är meningsfulla för den verksamhet som dessa platser är avsedda för.

Naturskolan har jobbat med skolgårdsutveckling sedan 1992, då kommunen i sin lokala skolplan slog fast att varje skola ska göra en plan för gröna skolgårdar. Ända sedan dess har Naturskolan fördelat kommunalt anslagna medel för att barn, pedagoger och föräldrar tillsammans ska kunna utveckla utemiljön.

Gröna skolgårdar startade som ett treårigt projekt med 200 000 kronor i en pott att fördela på olika projekt på kommunens skolor. Villkoret för att få projektmedel var att skolan tillsköt en lika stor summa pengar ur den egna budgeten och att arbetet skulle bygga på delaktighet. Barn och personal skulle vara engagerade i förändringsarbetet – gärna även föräldrar – till exempel med

att anlägga en odling eller en damm, bygga en motorikbana eller teaterscen. Projektet blev en omedelbar succé.

Politisk förankring

Idag finns nyckelpersoner från nästan alla kommunens drygt 100 förskole- och skolenheter representerade i Nätverket för Gröna skolgårdar, som efter de tre projektåren blev en permanent verksamhet med bred kommunalpolitisk förankring. Än idag arbetar Naturskolan utifrån samma filosofi som vid starten – stora utvecklingsarbeten för att skapa en grönare, mer lekvänlig och pedagogiskt välfungerande miljö har kunnat genomföras med små medel. De medverkande – barn och personal – har varit delaktiga och tagit ansvar genom att själva medverka i arbetet. Kommunens anslag till Gröna skolgårdar har sakta ökat för att 2016 vara uppe i en miljon kronor.

Filosofin bakom skolgårdsutvecklingen baseras på en verksamhetsidé om att skolgården är en del av skolans pedagogiska miljö och en plats där barns utveckling och lärande stimuleras genom lek och utmaningar. Eftersom varje enhet är unik ska den också behandlas därefter och inte

bedömas utifrån en teknisk matris. Naturskolan har valt att samarbeta med en erkänt skicklig hantverkskunnig person, som konstruerat många lekmiljöer i utemiljön utifrån skolornas önskemål, och som har stor förmåga att engagera och samarbeta med barnen. Detta har resulterat i fantasifulle och unika lekplatser med barnens idéer som utgångspunkt.

Under årens lopp har Naturskolan deltagit i olika projekt med målet att öka kommunikationen över förvaltningsgränserna för att utemiljön mer uttalat ska kunna utvecklas och förvaltas utifrån tankar om barns rätt till lek och leda till en pedagogiskt välfungerande utemiljö. Naturskolan hjälper våren 2016 Stadsbyggnadskontoret att ta fram ett program kring olika kvaliteter i förskolans och skolans utemiljö som utgår från lek och lärande.

Ingen svensk kommun torde idag ha större erfarenhet än Lund av att under så lång tid kontinuerligt utveckla kommunens förskole- och skolgårdar. Det är viktigt att notera att kommunen under åren inte har fått en enda rapport om inträffade personskador eller olyckor i något av dessa ”hemmabyggen”.

Viktig utmaning

En viktig utmaning är att organisera och skapa rutiner för att utemiljöns lekvården bevakas och vidareutvecklas. Vid omorganisationer och personalbyten kan situationer uppstå där detta ifrågasätts och i värsta fall kan raseras. År 2013 införde Lunds kommun efter nästan tio års diskussion totalhyra för kommunens skolfastigheter i syfte att upprätthålla likvärdighet i skolhus och skolgård. Men eftersom underhållet varit kraftigt eftersatt i flera av fastigheterna, som ägs av det kommunala bolaget Lundafastigheter, fanns vid genomförandet inget likvärdigt utgångsläge. Behoven av underhållsåtgärder varierade kraftigt från enhet till enhet. I totalhyran ingår en årlig besiktning av varje skolas och förskolas utemiljö, där Lundafastigheter tillämpar standarderna för lekredskap och fallunderlag även när det handlar om de egenhändigt tillverkade konstruktionerna.

Men efter ett antal besiktningar, där skolornas egna konstruktioner felrapporterats, har Naturskolan, genom att bjuda in till dialog och diskussion, hittat ett sätt att fortsätta utveckla egenhändigt konstruerade och byggda lekinstallationer, till exempel motorikbanor. På så sätt har man fått

Anders Franzéns park, Stockholm. Foto: Anna Lenninger.

med sig både beställaren Lundafastigheter och utföraren Markentreprenad. Beställare, förvaltare och pedagoger planerar i samarbete hur utemiljön ska utformas utifrån kunskapen om barns utveckling. Detta ökar insikten hos alla inblandade parter om att ansvaret för barns lek även handlar om att främja barns risktagande, och inte får domineras av rädsla för att ett olycksfall blir rättssak.

Grundläggande dialog

Dialogen mellan dem som arbetar i verksamheten, det vill säga pedagogerna, och fastighetsägaren är alltså grundläggande – för båda parter. Ska man bygga in kalkylerat risktagande är det särskilt viktigt att dokumentera varför man utformar miljön som man gör. En dokumenterad samsyn kring att barns utveckling främjas av att klättra i träd och att man därför vill att träden ska gå att klättra i är till stor hjälp i dialog med föräldrar och andra i de fall en olycka trots allt skulle inträffa. Genom att kunna hänvisa till en dokumenterad verksamhetsidé minskar sannolikheten för rättsliga påföljder. När det gäller skola och förskola slår Skollagen fast att skolans verksamhet ska bygga på vetenskaplig grund

Bryggartäppan, Stockholm. Foto: Anna Lenninger.

och vara utformad utifrån vad som gynnar barns utveckling och lärande. Att tydligt formulera och dokumentera varför den platsspecifika, egenhändigt skapade miljön är ändamålsenlig för verksamheten är alltså av yttersta vikt. Ett besiktningssprotokoll, anser Naturskolan, kan användas som underlag för att diskutera hur den platsbyggda miljön kan utformas för att innehålla

och främja utmaningar och risktagande, samtidigt som verkliga faror kan åtgärdas.

Sammanfattningsvis: Främsta syftet med den förvaltningsövergripande dialogen i Lunds kommun är att skapa samförstånd och tillit och dämpa den ogrundade delen av den oro som finns för att olyckor ska inträffa och för att ett eventuellt olycksfall ska bli rättssak.

Faktaruta

Frågan om ansvar

Fastighetsägaren, skolchefen och förvaltaren har ansvar för det kontinuerliga tillsyns- och säkerhetsarbetet enligt Arbetsmiljölagen, Miljöbalken, Plan- och bygglagen och Produktsäkerhetslagen. Fastighetsägaren har också ett underhållsansvar och ansvar för tillgänglighet enligt Plan- och bygglagen.

Rektor eller motsvarande arbetsledare i pedagogisk verksamhet, eller fastighetsägaren när det gäller lekplatser i offentlig miljö, har ansvar för att verksamheten bedrivs på ett sådant sätt att ohälsa och olyckor förebyggs.

Det är lämpligt att ta fram lokala riktlinjer för syfte och mål med utemiljön kopplat till barnets behov av lek och utveckling, som även kan inkludera barns behov av kalkylerat risktagande och vad som görs för att främja

detta. Förekomsten av riktlinjer gör det lättare att styrka att kommunen eller skolhuvudmannen gjort vad som anses möjligt och rimligt för att förhindra olyckor.

Förvaltaren bör upprätta planer för besiktning, kontroll och underhåll för varje utemiljö. Nyanlagda lekplatser bör besiktigas med tillämpliga delar av de gemensamma europastandarderna för lekredskap och stötdämpande underlag SS-EN 1176 och 1177. I allt väsentligt berör standarderna inte kvalitetsfaktorer för lek och lärande, som till exempel kalkylerbart risktagande, de har konstruerats utifrån dokumenterade skador och olycksfall.

Källa: Gör plats för barn och unga – en vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö. Boverket 2015, s 122-123.

När säkerhetsbesiktningen utmanas

Två anläggningar i Stockholm, Bryggartäppan och Anders Franzéns park, är exempel på lekplatser som inte utformats med typgodkända lekredskap och som uppenbart har utmanat tolkningen av regelverket.

Bryggartäppan är en liten lekplats från 2012 på Södermalm i Stockholm som i stort sett saknar prefabricerad lekutrustning. Utrustningen är konstruerad för platsen och byggda av snickare och andra hantverkskunniga. För att försäkra sig om att anläggningen skulle uppfylla gällande krav enligt standarderna för lekredskap anlätade konstruktörerna en konsult med vana att utföra säkerhetsbesiktningar.

Utifrån egen läsning av standarderna var dock konstruktörerna inte överens med konsulten om hur han tillämpade dessa på de platsbyggda objekten, bland annat hade de olika uppfattning om kravet på att såga ner befintliga träd och buskar för att säkerställa tillräckligt fallutrymme. Konstruktörerna avslutade samarbetet och bytte till en ny konsult – även han verksam som besiktningsman – som inte upplevde att det fanns några problem med att översätta och tillämpa standardernas skrivningar på icke typgodkända produkter. Enligt besiktningsmannens

Faktaruta

Certifierade besiktningsmän

I exemplen ovan har lekplatskonstruktörerna anlätat konsulter som också är certifierade för säkerhetsbesiktning och därmed förutsätts ha god kunskap om regelverken. Det är viktigt att framhålla att det konsultativa arbetet inte är detsamma som en besiktning. Den som har medverkat i tillkomsten av en lekplats får inte utföra en säkerhetsbesiktning av anläggningen.

Syftet med de gemensamma europastandarderna för lekredskap och stötdämpande underlag SS-EN 1176 och 1177 är att eliminera risker som inte kan förutses av barnen och därmed bidra till att undvika dödsolyckor och allvarliga personskador. En besiktningsmans uppgift är att identifiera förekommande fel enligt standarderna samt att klassificera risken som felet utgör. Det är beställarens uppgift och ansvar att fatta beslut om hur och när ett identifierat fel ska åtgärdas.

Anders Franzéns park, Stockholm. Foto: Anna Lenninger.

tolkning levde lekplatsen upp till standardernas krav. Konstruktörerna uppger muntligen att de avlägsnade grenar från träd inom fallutrymmet och kompletterade en vippgunga med handtag inför beställarens besiktning. I protokollet från säkerhetsbesiktningen finns endast en anmärkning om att ”hänvisningsskylt saknas”.

Uppmärksammas lekplats

Hösten 2015 invigdes en ny och uppmärksammas lekplats i stadsdelen Hammarby Sjöstad i Stockholm, Anders Franzéns park. Den har blivit mycket uppskattad av föräldrar och barn – men är också kontroversiell. Delar av lekplatsen utgörs av en platsbyggd, närmast scenografisk varvsmiljö i miniformat. Konsult nummer två vid konstruktionen av Bryggartäppan fick även uppdraget att följa produktionen av Anders Franzéns park. Han avsade sig uppdraget med hänvisning till att han inte såg hur konstruktionerna – så som de planerades – skulle kunna uppfylla standardernas krav. Han såg att det fanns allt för stora risker för att barn skulle kunna komma till skada. Uppdraget gick även i detta fall vidare till en annan konsult

Bryggartäppans utformning är inspirerad av Per Anders Fogelströms roman *Mina drömmars stad*. Foto: Anna Lenninger.

som samarbetade med konstruktören och bidrog till modifiering av anläggningen.

I egenskap av tillsynsmyndighet för produkt-säkerhetslagen genomförde Konsumentverket marknadskontroller av lekplatser och lekredskap 2008, med uppföljningar 2015. Som regel för

Lästips:

Gör plats för barn och unga – en vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö. Boverket och Movium 2015. Hämtas på boverket.se

Bygga stad för barn och unga – vägledning, inspiration och allmänna råd. Movium Fakta nr 1 2016.

Barnsäkerhetsrådet Tema Skola. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. 2015. Hämtas på msb.se

Barnkonventionen. Barnombudsmannen. Hämtas på barnombudsmannen.se

Regler i Sverige för lekplatser och lekredskap. Konsumentverket. Hämtas på konsumentverket.se

marknadskontroll väljs lekplatser ut slumpmässigt. Om det kommer in en anmälan från exempelvis oroliga föräldrar görs kontroll av den specifika lekplatsen – vilket är fallet med Anders Franzéns park. Konsumentverket identifierade vid sin tillsyn i september 2015 många fel som skulle kunna leda till allvarliga skador och anmodade fastighetsägaren att genast åtgärda dessa. Ärendet är i skrivande stund pågående.

Detta Movium Fakta är skrivet av:

Anna Lenninger, landskapsarkitekt, Lenninger Lek & Landskap, och Titti Olsson, journalist, Tankesmedjan Movium.

